

Petre GURAN

BISERICA ÎN CETATE

Studii de ecleziologie ortodoxă

Petre Guran – cercetător la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, doctor în istorie și civilizații (2003) cu o teză intitulată *Sfințenie regală și putere universală în lumea ortodoxă*, susținută la Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris; autor a peste 30 de studii în limbile engleză și franceză dedicate antropologiei faptului religios și istoriei intelectuale a formelor de putere în lumea bizantină, antică și medievală, co-autor la *Oxford History of Historical Writing* și *Oxford History of Late Antiquity*; numeroase studii, articole și recenzii în română, pe teme de istorie, religie și arhitectură; coordonator al volumelor colective *L'empereur bagiographe. Culte des saints et monarchie byzantine et post-byzantine*, New Europe College, 2001; *Héritages de Byzance en Europe du Sud-Est aux époques moderne et contemporaine*, ouvrage édité par Olivier Delouis, Anne Couderc et Petre Guran, École française d'Athènes, Mondes Méditerranéens et Balkaniques, 2013; co-autor și co-organizator împreună cu arh. Ana-Maria Goilav al *Școlii de la Bunești* (www.bunesti.ro), universitate de vară de științe umaniste și arhitectură.

Petre GURAN

BISERICA
ÎN
CETATE

Studii de ecleziologie ortodoxă

Coordonator al

Colecției CTITORII – Cartea ca o biserică

este Marius Vasileanu

***Ilustrație coperta I: catedrala Sf. Sofia, Constantinopol
(fotografia autorului).***

Copyright © 2014, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al

Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GURAN, PETRE

Biserica în cetate : studii de ecleziologie

ortodoxă / Petre Guran. - București :

Pro Universitaria, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-954-7

Introducere

Gândurile din această carte s-au formulat în marginea cercetărilor mele doctorale și post-doctorale, s-au hrănit din informațiile culese prin efortul meticulos de cunoaștere, dar exprimă o altă perspectivă. Dacă în scrisul meu de istoric am încercat pe cât mi-a fost cu putință să mă izolez de universul meu prezent și să pătrund ca un observator neutru în epoca pe care o studiam, în textul acesta mi-am luat libertatea de-a privi trecutul și prezentul cu toată subiectivitatea autorului și cu o optică specifică începutului de secol XXI. Cunoașterea trecutului s-a întâlnit cu întrebările născute din observația prezentului. Nu este vorba însă despre o mecanică răscolire a trecutului pentru a răspunde la întrebările prezentului, așa cum și-ar alege un avocat argumentele din ansamblul faptelor trecute ale unui împrișinat, întrucât, deși am exprimat opinii și evaluări fără echivoc, nu am avut nici o cauză de apărare. Ci mai degrabă m-a interesat a vedea în ce măsură și în ce fel întrebările și răspunsurile oamenilor din trecut mă pot ajuta să pun întrebări bune prezentului meu.

Volumul se structurează astfel în jurul unor teme atemporale, cum ar fi misterul morții, având ca obiect principal de reflecție moartea pe cruce a lui Iisus din Nazaret, violența în societate și rolul sacralului, normele în civilizația creștină și comuniunea prin credință, ca apoi să cercetez felul în care aceste mari teme se răsfrâng asupra vieții comunitare în prezent. De aici am dezvoltat o analiză a relației dintre comunitățile politică, de credință și etnică. Aproximând, am

socotit statul drept expresie a comunității politice, Biserica drept expresie a celei de credință, iar națiunea drept expresie a celei etnice. Pe de o parte cele trei comunități se compun parțial din același corp social, pe de altă parte între „actorii istorici” stat, Biserică, națiune au existat compatibilități, complementarități, acțiuni comune, dar și tensiuni, conflicte și o tot mai perceptibilă separare de scop și mijloace.

Dar cum putem observa interacțiunea celor trei comunități și descrie conflictul dintre ele, dată fiind suprapunerea lor pe același corp social? La un prim nivel interacțiunea se petrece între nucleele conducătoare ale acestor entități, mai ușor de urmărit factologic, dar care nu explică pe de-a-ntregul rezultatul. La un al doilea nivel constatăm o interacțiune între corpul social și nucleul conducător, ceea ce indică graduala formare a conștiinței de membru real al respectivei comunități. Nucleul conducător al statului constată o treptată schimbare a corpului său social, care din supuși sau masă manipulabilă se transformă în cetățeni și care cer să fie reprezentați într-un anume fel, iar ierarhia Bisericii descoperă dincolo de teoretica majoritate ortodoxă un corp de credincioși, e adevărat mult mai restrâns, dar activ și exigent.

O temă cu impact public din ultimii 24 de ani a fost dezbaterea despre locul Bisericii Ortodoxe în sânul statului-națiune cu corolarul arhitectural, o catedrală cu rol de simbol național. Față de dezbaterea echivalentă din interbelic, când au fost prinse în gândirea constituțională a statului român două comunități religioase cu statut de Biserică națională, Biserica Ortodoxă și Biserica Unită, au intervenit următoarele modificări de context istoric: consecințele secularizatoare ale regimului comunist, conflictul acut dintre cele două Biserici, globalizarea și impactul ei dizolvant asupra identității

naționale. Dacă în procesul formării statului modern român națiunea a fost principiul activ, formulând ideologia noului stat, războiul civil perpetrat de comunism a dus la destrămarea solidarității naționale în pofida clamatei formule a comunismului național. Victimele național-comunismului au căutat și și-au format solidarități noi. Astăzi aderența la sistemul politic al Uniunii Europene, care are la bază separarea Bisericii de stat, dublată de o descreștinare masivă a societății occidentale, a devenit noul principiu politic activ, pe care îl observăm formulând dezideratele comunității naționale. Aceste condiții istorice au determinat abandonul conceptului „Bisericilor naționale”, ceea ce implică recunoașterea disjunției dintre cele două comunități, politică și religioasă.

Judecățile pe care le exprim în această carte nu sunt un deziderat al autorului, ci concluzia unei analize a relației dintre comunitatea politică, *civitas terrena*, și comunitatea religioasă, *civitas Dei*, împărțită de diverși autori de-a lungul istoriei bimilenare a creștinismului. Referința cea mai elocventă și cea mai recentă în acest sens este Vladimir Soloviev, *Trei dialoguri despre război, progres și sfârșitul istoriei universale*, urmate de *Povestirea despre Antihrist*.

Suprapunerea perfectă între cele două comunități nu este un dat al istoriei, o stare naturală a societății. Nici măcar „întunecatului” și „bigotului” Ev Mediu, etichetat astfel de o lectură marxistă a istoriei, cu care ne-am deprins de pe băncile școlii, nu a cunoscut o asemenea suprapunere totală. Cezaropapismul și teocrația medievală sunt mai mult concepte istoriografice decât realitate istorică, care descriu două extreme ale unei negocieri permanente între cele două comunități. Examinarea trecutului antic, medieval sau modern ne înfățișează un tablou foarte variat de circumstanțe, de la conflictul acut și aparent ireconciliabil care acompaniază chiar

începutul comunității creștinilor în Imperiul Roman, până la acordul „simfonic” care presupune substituția unei comunități prin cealaltă, cum sunt scurtele episoade ale teocrației pontificale și ale comunelor reformei religioase în vest, dar și la fel de episodicele expresii cezaropapiste în Bizanț. Soluțiile diferite de la o situație la alta le produc oamenii, actorii individuali ai evenimentelor istorice, cu motivațiile lor morale personale. Augustin din Hippona îi avertizase pe medievali că destinele celor două cetăți sunt divergente.

Tensiunea dintre cele două comunități este consubstanțială cu angoasa existențială a individului și crește în intensitate cu cât viziunea despre lume a comunității politice este mai materialistă. Între Marele Inchizitor prezentat de Dostoievski și Antihristul regimurilor totalitare nu mai este nici o distincție. Preocuparea pentru mundan a primului parcurge calea până în locul în care a ajuns al doilea din încercarea de a da o aparență spirituală materialismului său absolut. Numai în acest centru fals se pot suprapune cele două comunități și numai pentru un moment istoric, al rătăcirii desăvârșite.

Orice manifestare istorică este expresia unui timp și spațiu, marcată de actori individuali irepetabili. Că vreo asemenea circumstanță istorică ar fi fost providențială nu poate judeca istoricul ca ființă muritoare, fiindcă ar însemna pe de o parte să pretindă la cunoașterea divină iar pe de altă parte să considere alte manifestări istorice ca lipsite de purtarea de grijă proniatoare a lui Dumnezeu (cum ar fi domnia tiranului Foca; cucerirea Ierusalimului de către perși, arabi, cruciați; iconoclasmul imperial; invaziile barbare; cucerirea Constantinopolului de către cruciați și turci, în cele din urmă totalitarismele secolului XX). Prin urmare tocmai din punct de vedere creștin nu se poate absolutiza moral-

politic niciuna din aceste circumstanțe istorice, nici monarhia sacrală a Evului Mediu, nici teocrațiile pontificale apusene sau răsăritene, nici neamul ortodox al naționalismului interbelic. Altfel riscăm să formulăm fraza arhiereului Caiafa, că este mai bine să moară un om pentru popor decât întreg poporul (Ioan 11, 50). Orice jertfă pe altarul cauzelor mundane este în radicală contradicție cu scopul și mijloacele comunităților de credință.

Astfel circumstanțele istorice idealizate, prin scrieri hagiografice sau reconstituiri istorice, cum ar fi Bizanțul, sunt simple proiecții utopice, dacă nu sunt chiar un refugiu identitar în fața provocărilor modernității, sau, mai grav, instrumente geopolitice contemporane construite din epave ideatice ale Evului Mediu, cum ar fi conceptul de „A treia Romă”.

Pentru a lămuri aceste aspecte mi-am propus o incursiune în universul ideilor ecleziologice ale secolelor XIV-XVI. Supraviețuirea creștinismului ortodox după dispariția statului apărător a fost prima lecție a separării Bisericii de stat. În spațiul monarhiilor creștine ale Anatoliei și ale Balcanilor, noua comunitate politică, sultanatul otoman, dublat apoi de un califat islamic, nu se mai intersecta cu comunitatea creștinilor decât pe tărâmul foarte material al impozitelor, astfel încât versetul evanghelic „Dați-i cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu” (Matei 22, 21) redevenea de-o actualitate maximă. Experiența a servit însă Bisericii, căci atunci când în Marele Cnezat al Moscovei, transformat în Imperiul Rus, Ivan cel Groaznic a încercat repetarea unui „model bizantin”, adică o formă de cezaropapism, i s-a opus elita episcopală și monastică, de notorietate largă fiind mărturisirea mitropolitul-mucenic Filip. Imitația Bizanțului gândită la curtea imperială în alianță cu

episcopatul grecesc al Orientului a produs în secolele XVII-XVIII opoziția comunității credincioșilor tot în Rusia sub forma *raskol*-ului, fenomen major al Ortodoxiei rusești până azi. Lecțiile și modelele istorice nu se transmit însă și nu se aplică cu ușurință de la o epocă la alta. Regimurile totalitare ale secolului XX, proclamând reunirea tuturor comunităților într-una singură, cea a proletariatului internațional, au dezlănțuit o persecuție de o violență nemaîntâlnită în istorie împotriva creștinilor, surprinzând Bisericile ortodoxe încă prea apropiate de stat, din cauza sudurii politice intervenite între timp cu liantul toxic al filetismului în secolul XIX.

Ecleziologia, așa cum reiese din acest volum, nu este o materie universitară compusă din istorie bisericească, analiză a canoanelor și expresia metaforică a unei realități mistice, ci reflecția asupra relevanței sociale a credinței într-o existență imaterială eternă. Faptul că doi sau trei și până la urmă mii și milioane de oameni și-au pus întrebarea asupra sensului vieții și morții, prin amintirea morții și Învierii lui Iisus din Nazaret, răspunzând printr-o răsturnare a sensului prim al acestor cuvinte, adică „Cine își va păstra viața, o va pierde; și cine își va pierde viața, pentru Mine, o va câștiga” (Matei 10, 39), a produs paradoxul că prin lipsa de putere fizică sau militară se obțin efectele pe care un Stalin le aștepta de la un număr mare de divizii. *Biserica*, percepută de istorici ca o putere (*auctoritas*), iar de teologi ca o proiecție mistică a lui Dumnezeu pe pământ, este în *cetate* tocmai fiindcă misiunea ei este la întâlnirea cu contingenta. Biserica este năvodul spiritual al Apostolului Petru, devenit pescar de oameni, prin care din vâltoarea mării/vieții suntem ridicați în corabia transcendenței. Prin această metaforă extind mult mai cunoscuta imagine patristică a Bisericii-navă, pe care o vedem pictată pe pereții bisericilor noastre din epoca